

Uit: *Brabants*, Kwartaaluitgave over Brabantse Taal, Literatuur, Muziek, Dialect- en Naamkunde
Jaargang 7 nr. 4, 2010

Beeldspraak in bijnamen

In aflevering 12 van *Brabants* schreef ik over metaforen in Reuselse bijnamen. Nu zullen we spreken over een andere vorm van beeldspraak, namelijk metonymie. Veel bijnamen die berusten op een beroepsnaam bevatten deze vorm van beeldspraak. In de meeste gevallen wordt het product genoemd dat gemaakt of verhandeld wordt door de drager van de bijnaam. Ik geef daar een aantal voorbeelden van.

Bol was een textielhandelaar die onder andere ook bolhoeden verkocht. *Bol* moeten we hier begrijpen als een verkorting van bolhoed. Merkwaardig is dat de bijnaam ook als een soort voornaam gebruikt werd. De desbetreffende persoon werd ook *Bol de Bruijn* genoemd, waarin *De Bruijn* zijn achternaam is. Zijn kinderen werden *Bertje Bol*, *Berta Bol*, enz. genoemd.

Toon Pap was melkboer en verkocht vooral pap. In de overwegend agrarische Reuselse samenleving werd door de melkboer nauwelijks melk verkocht. Hij heette daarom ook *papboer*. Zijn vrouw heette *Mie Pap*, zijn zonen *Gust Pap*, *Kees Pap*, enz.

Nol Zak verhandelde, repareerde en vervaardigde juten zakken.

Peer Gist was handelaar in gist. Hij ging met gist langs de deur in de tijd dat de meeste mensen zelf nog hun brood bakten.

Schaop was schaapherder.

Bessem was bezembinder, bijv. *Toon Bessem*, *Nant Bessem*.

Blok was klompenmaker; *blok* is een dialectwoord voor klomp.

Peer Tram was stoker/conducteur op de tram. Zijn vrouw werd *Kee Tram* genoemd.

Pösjes Jan was meesterknecht op een sigarenfabriek. *Pösje* (postje) is het bankje waarop een sigarenmaker zit.

Guusje Schuim heeft een fabriek in schuimplastic.

De Grune was ambtenaar bij Staatsbosbeheer en droeg een *gruun* 'groen' uniform. *Driek Zwiers* reed met de *roomkaor* naar de melkfabriek en vervoerde op de terugweg naar de boeren *zwiers* 'dunne, afgeroomde melk'.

Veel bijnamen zijn ontstaan naar aanleiding van een of andere activiteit. Er is vaak sprake van een kenmerkend of opvallend voorval dat voor de naamgever aanleiding was om een ander van een bijnaam te voorzien. Deze bijnamen bevatten niet altijd beeldspraak. De betekenis moet soms gewoon letterlijk opgevat worden. Dit is bijvoorbeeld het geval bij *Peer Smors*, die zijn bijnaam kreeg omdat hij vaak morste.

We bespreken eerst een aantal bijnamen die stelen op een herhaalde activiteit. Het betreft een gewoonte of bezigheid die langere tijd beslaat.

Poecheltje Pannendrup droeg vaak een grote hoed met een brede rand. *Pannendrup* is de onderste rij pannen van een boerderij waarvan het regenwater naar beneden druppelt. De rand van de hoed werd daarmee blijkbaar vergeleken. *Poecheltje* 'pukkeltje, puistje' in de bijnaam is geen metonymie.

D'n Uiver reed op een motor. Die motor werd blijkbaar vergeleken met het KLM-vliegtuig de Uiver dat in 1934 een race naar Melbourne in Australië won. Een uiver is een ooivaar. De KLM noemde haar vliegtuigen op de Indië-route naar vogels waarvan de eerste letter overeenkomt met de laatste letter van het registratieteken. De PH-AIP heette Pelikaan, de PH-AJA Arend en de PH-AJU Uiver. Na de sportieve prestatie ontstond een ware uiverrage, waarvan o.a.

Met de 'roomkaor' naar de melkfabriek.

een liedje dat door Louis Davids gezongen werd getuigt. Hier volgt het refrein.

*Daar komt een uiver gevlogen
en heel de lucht hoort aan hem:
het zijn de Hollandsche jongens
van onze pracht-KLM!*

Segaorenkiesje verzamelde sigaren- en sigarettenpeuken in een sigarenkistje.

D'n Bons zei altijd *bons* als hij "bij ons" bedoelde.

Pijpke rookte een pijp.

Vet ging met boter naar de markt om die daar te verkopen. Om meer gewicht te krijgen mengde hij varkensvet door de boter. Het nageslacht werd *Tuntje Vet*, *Peer Vet*, *Stien Vet*, enz. genoemd.

Mijn overbuurman heette *Prut*. Op zijn huwelijksfeest met *Anna Toort* in 1941 werd in een liedje op de wijs van *Daar bij die molen* uit de doeken gedaan hoe hij aan zijn bijnaam gekomen is. We citeren een gedeelte waaruit het ontstaan van zijn bijnaam blijkt.

*Hij heeft weer zo veel uitgezet
En 't wordt gewoonlijk laat
Zodat hij vaak met prut in 't oog
Uit het lekker bedje staat.
Zijn broer ziet dan dat fraai gezicht
Dan komt het hoge woord:
Wat ben je toch een Jantje Prut.*

Prut heeft in deze context de betekenis van oogvuil en *Jantje* had die substantie heel vaak in zijn ogen. Hij werd *Prut* of *Jan Prut* genoemd, de kinderen *Wim Prut*, *Sjaan Prut*, enz.

De Uiver in vlucht. Ill.: www.aviacrash.nl.

Soms is een eenmalige gebeurtenis voldoende voor het ontstaan van een bijnaam. We bespreken alleen die bijnamen waarbij sprake is van metonymie.

Ik begin maar met mijn eigen bijnaam. Vroeger gingen de zogenaamde korenpaters bij de boeren langs de deur om rogge te bedelen. Zo kwamen ze ook bij mijn overgrootvader *Marteke van Gompel* aan. Die had helaas alleen nog wat haver in de aanbidding. Hierop moet de korenpater gezegd hebben: "We kunnen geen haver gebruiken, want we hebben geen toortenmakers." 'Toortenmaker' is een spottende benaming voor een paard. Een *toort* is namelijk een paardendrol. Mijn overgrootvader werd *Marteke Toort*, mijn grootvader *Toorten Driekske* en mijn vader *Peer van Toorten Driekske* of *Toorte Pirke* genoemd. Mijn volledige bijnaam is *Wim va Peer van Toorten Driekske*. Omdat zo'n benaming nogal omslachtig is, werd meestal *Wim va Pere* gezegd.

Vroeger moesten de antwoorden op de catechismusvragen goed van buiten geleerd worden. Op de lagere school werd dat streng gecontroleerd. Bij het opzeggen

van de catechismus moest *Jan van Toorten Driekske* de volgende vraag beantwoorden: Wat wordt vereist om waardig te communiceren? Hij gaf het volgende antwoord: "Om waardig te communiceren wordt vereist, dat wij in staat van genade zijn, *nuuchtere* zijn van middernacht af, enz." Hij zei dus het dialectische *nuuchtere* in plaats van het Nederlandse *nuchter*. En sindsdien ging hij door het leven als *De Nuuchtere*.

Toon Schaf vertelde op de sigarenfabriek een verhaal over de Kabeljauwse ruiteraanvoerder Jan van Schaffelaar die zich met achttien metgezellen verschanst had in de kerktoeren van Barneveld, die door de Hoeken belegerd werd. Jan sprong van de kerktoeren om zijn kompanen te redden. De toehoorders van Toon vonden het maar een saai verhaal en wilden dat hij zou stoppen met zijn verhaal met de woorden: "*Hou maar op anders worde zelf nog ne Schaf.*" *Schaf* is dus een verkorting van Schaffelaar.

Suikerlepeltje dankt zijn bijnaam aan een onnozel voorval. Als kind had hij op de vuilnisbelt een suikerlepeltje gevonden. Hij was de koning te rijk en vol trots liet hij het lepeltje aan zijn vrienden zien. Die moesten enorm lachen om zo veel onnozelheid. En de naam *Suikerlepeltje* was geboren.

Klak kwam eens met een veel te grote klak 'pet' op naar de sigarenfabriek. Een Belgische sigarenmaker merkte op: "*Daor hedde de klak.*" Deze bijnaam is bekend geworden bij duivenmelkers over de hele wereld.

Klet dankt zijn bijnaam aan een verspreking. Hij wilde zeggen: "Doe die klep toe." Hij zei echter: "Doe die klet toe."

Fros dankt zijn bijnaam aan een verspreking bij het kaarten. Hij wilde zeggen: "Ik pas," maar hij zei: "Ik fros."

Tuntje Gat had volgens zijn vrienden wel een heel lelijke vrouw uitgezocht om mee te trouwen. Hij werd daarmee voor de gek gehouden. Maar Toon had heel andere opvattingen over de eisen waaraan de ideale bruid dient

te voldoen. Hij sprak de historische woorden: "Als ze maar 'n gat heeft, dan is het goed." En vanaf dat ogenblik ging hij als *Tuntje Gat* door het leven.

Pirke van den Borne zou gaan trouwen met een vrouw die graag mooie kleren droeg en zich graag opmaakte. Zijn toekomstige bruid woonde in de Reuselse Peel. Men complimenteerde Pirke met de uitspraak: "*Peer, ge hebt 't koninginneke van de Peel.*" Daarna ging zijn vrouw als *'t koninginneke* door het leven.

De Sint heeft zijn bijnaam niet aan de goedheilig man te danken. Hij heette Sjef, maar was niet bijzonder ingenomen met deze naam. Hij beweerde dat hij liever Jozef wou heten en nog liever Sint-Jozef. Zijn wens kwam gedeeltelijk uit, want hij werd voortaan *Sint* genoemd.

Mèès was de eerste in Reusel die kunstmest gebruikte. Vandaar zijn bijnaam *Mèès*, het dialectwoord voor mest.

De volgende persoon had voor het eerst een *floere broek* aan. Apetrots kwam hij met zijn splinternieuwe broek binnen. Bij zijn binnenkomst merkte zijn vader (de in Reusel legendarische *Ouwen Taoie*) op: "Kijk, daor hedde onze *Floere.*" *Floer* 'ribfluweel' komt van Frans *velours* < Latijn *villosus* 'ruig, harig', een afleiding van *villus* 'ruig haar, wol'. We besluiten met een activiteit die volgens hedendaagse normen misschien geen pedagogische schoonheidsprijs zou halen. De vrouw in kwestie werd vaak door de jeugd uit de buurt gepest. Op de duur begon haar dat verschrikkelijk de keel uit te hangen en ze zon op wraak. Op een keer nodigde ze de lieverdjes uit om kadetjes te komen eten. Ze bakte kadetjes waarin poep verwerkt was. Ze werd nooit meer gepest, maar wel was de bijnaam *Kadet* geboren.